

Aproximació a l'estudi de la Via Augusta a les comarques de Girona

(I)

per
Josep Casas i Genover

INTRODUCCIÓ

Sens dubte, la Catalunya pre-romana posseïa una bona xarxa de camins que comunicaven els diferents nuclis habitats repartits al llarg del país. Però amb l'arribada dels romans, aquests camins no podien servir, ni de lluny, per a fer possibles les seves aspiracions de conquesta. És per això que els més importants (entre ells l'anomenada via Heràclea), foren immediatament aïllats a fi que servissin de vehicle per a la romanització. I és que potser no hi ha en la romanització un aspecte tan bàsic i necessari com el de les vies de comunicació. Les rutes determinen en gran part el desenvolupament de la conquesta i el de l'explotació, fins al punt que no es podria entendre aquesta sense tenir en compte la gran xarxa de camins construïts, o senzillament adobats, pels romans.

Les nostres ambicions no són, ni molt menys, estudiar tots aquests camins, ja que altres amb més medis i autoritat científica han emprés aquesta tasca amb excel·lents resultats a vegades i doc satisfactoris en altres ocasions. El nostre objectiu és determinar el recorregut de la via Augusta per terres de Girona, posant especial interès en aquells punts foscos que els autors pretèrits han volgut il·luminar amb respostes hipotètiques, resultants de la manca d'investigació damunt el terreny i, sovint —malauradament— a l'afany de reivindicar per a la «petita pàtria» l'honor d'una antiguitat venerable.

Hi ha tres fonts bàsiques per a l'estudi d'aquesta via: els autors clàssics, els **Itinerària** i els documents epigràfics. Aquestes s'han de veure complementades per l'arqueologia, que és, en última instància, la que pot confirmar tot l'aparell teòric que ens donen les fonts antigues. En aquest cas, entenem l'arqueologia sota dos aspectes: a) seguir les restes del camí i, d'ésser necessari, netejar-lo per a facilitar l'estudi; i b) localització de jaciments al llarg de la via (quasi sempre intuïts per l'abundosa ceràmica superficial concentrada en alguns punts).

Bàsica és també la cartografia, que hem utilitzat profusament (map. 1:50.000 i 1:25.000), i les fotografies aèries, que hem tingut oportunitat d'estudiar acuradament i que en ocasions han proporcionat alguna sorpresa.

I ja per acabar d'enumerar les fonts utilitzades per a realitzar el present treball, només ens resta parlar de la toponímia que, en alguns aspectes ha donat resultats interessants.

LES FONTS ANTIGUES

Sabem pels autors clàssics que hi havia tres camins en la província de Girona. Aquestes fonts ens parlen de tres vies que creuen les nostres comarques, en època pre-romana una, i en plena època romana les altres dues. No les hem de considerar com a tres calcades separades en l'espai, sinó en el temps. És clar que

hi ha la possibilitat que no passessin exactament pels mateixos llocs; però poc va variar el recorregut d'una i altres, encara que en certs moments les fonts semblin apartar-nos del veritable camí.

Aquests tres camins són: la via Hercúlea, la primera via militar o via Domítia, i la via Augusta.

La via Hercúlea era coneguda des de feia temps, i comunicava Itàlia amb la Bètica. Segurament, en un principi deuria ser només una ruta natural no massa ben delimitada, utilitzada des d'antic pels diferents grups que arribaren a la Península. Més tard esdevingué camí. Aquest ja existia com a tal en el segle IV a.C., puix que Timeo (aproximadament 340-250 a.C.) ja ens en parla en el seu **Mirabilis Auscultaciones**, 85:

Ἐκ τῆς Ἰταλίας φασὶν ἕως τῆς Κελτικῆς καὶ Κελτολιγυῶν καὶ Ἰβήρων εἶναι τινα ὁδὸν Ἡράκλειαν καλουμένην, δι' ἧς εἴαν τε Ἕλληνας εἴαν τε ἐγχωρίους τις πορεύηται, Πηρεῖσσαι ὑπὸ τῶν παροικούντων, ὅπως μὴδὲν ἀδικηθῆ' τῆν γὰρ ἑρμῆαν ἐκτίνειν καθ' οὗς ἂν γένηται τὸ δόκιμα.

Diuen que existeix un camí anomenat d'Hèrcules des d'Itàlia fins a la Cèltica, els Celtoligurs i els Ibers, pel qual, tant si va un grec com un indígena és vigilat pels que allí habiten, a fi que no sofreixi cap injúria; ja que estan obligats a pagar una multa aquells dintre de les quals fronteres ha tingut lloc la injúria.

De totes maneres, encara que no sabem exactament per on passava aquesta via, cal suposar que agafaria el camí més transitable; o sigui, planer i obert. Per tant, és lògic pensar que la calçada passés, en alguns llocs, relativament a prop de la costa i seguís per la ruta natural de la depressió prelitoral.

Aquest camí seria el que més tard aprofitaren els romans, els quals el van arranjar i senyalar cada vuit estadis (1 milla). Polibi el cita en el s. II a. C., però esdevingué important a partir de la conquesta de la Gàl·lia Narbonesa a finals del mateix segle. Polibi (200-125 a. C.). **Història III, 39, 2.**

ἀπὸ δὲ ταύτης εἰσὶν ἐπὶ μὲν τὸν Ἰβηρα ποταμὸν ἑξακόσιοι στάδιοι πρὸς δισχιλίους, ἀπὸ δὲ τούτου πάλιν εἰς Ἐμπόριον χίλιοι σὺν ἑξακοσίοις, (...) καὶ μὴν ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Ῥοδανοῦ διαβάσειν περὶ χιλίους ἑξακοσίους ταῦτα γὰρ νῦν βεβημάτισται καὶ σεσημείωται κατὰ σταδίους ὁκτώ διὰ Ῥωμαίων ἐπιμελῶ.

I d'aquesta ciutat (Cartago Nova) al riu Iber hi ha 2.600 estadis, i des d'aquest a Emporion, 1.600. Des d'Emporion a Narbona hi ha cap a 600 estadis i des d'aquest lloc fins al pas del Roine, al voltants de 1.600. Doncs aquest camí actualment ha estat mesurat i fins i tot acuradament indicat cada vuit estadis pels romans.

Si fem cas d'aquest fragment, veiem que aquesta calçada entrava a la Península per algun coll del Pirineu i es dirigia cap a Empúries, per a seguir després cap al Sud. De totes maneres, l'ambigüitat del text de Polibi pot portar a confusions, puix que no se'ns hi descriu un itinerari, sinó les distàncies entre diferents punts molt allunyats entre ells.

És clar que no hem de rebutjar la possibilitat que en època antiga hi hagués un camí que passés per Empúries, donada la importància que tenia aquesta ciutat. Fins i tot tenim notícia d'un camí empedrat que es troba abans d'arribar a Ullastret i que sembla venir d'Empúries (1). Però quan la via militar esdevingué important, ja passava pel mateix lloc que més tard ocuparia la via Augusta, conservant-se el camí que la uniria amb Empúries. Pensem que aquesta ciutat no quedaria aïllada del camí principal, ja que si tenim en compte que Cató va establir-hi el seu campament a tres-mil passes, aquest podria ésser perfectament un punt intermig entre la calçada i Empúries.

Ja havíem dit que en temps d'August, quan es va fer la gran xarxa de camins romans a la Península, fou adscabada altra vegada aquesta calçada. Aleshores, quan Ciceró (106-43) diu en el seu **P. Vatinus**, 12: **Cum illud hispaniensis pedibus fere confici soleat aut, siqui navigari velit certa sit ratio nāvigandi** (2), es refereix encara a la via Domítia, puix que l'altra és posterior.

EL TROFEU DE POMPEU

Una qüestió de primer ordre per a poder situar la via és la referent al pas d'aquesta pels Pirineus. ¿On hem de cercar el **Summum Pyreneum** que apareix en els **Itinerària**? Els primers estudiosos (Marca, Pujades) el situaven en el coll del Portús; altres creuen que seria més a l'Est. Però deixem la paraula als autors clàssics, encara que poca llum poden aportar al respecte.

Estrabó és el primer, i potser l'únic, que ens diu per on creuava els Pirineus aquesta via.

Estrabó. L. III, IV, 9.

Τινές δὲ καὶ (τινά) τῶν τῆς Ευρήνης ἑσίων νέονται μέχρι τῶν ἀναθημάτων τοῦ Πομπηίου, ἀ' ὧν βαδίζουσιν εἰς τὴν ἔξω καλουμένην Ἰβηρία· ἐκ τῆς Ἰταλίας, καὶ μάλιστα τὴν Βαιτικὴν. αὕτη δ' ἡ ὁδὸς ποτὲ μὲν πλησιάζει τῇ θαλάττῃ ποτὲ δ' ἀφέστηκε, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς πρὸς ἑσπέραν μέρεσι· φέρεται δὲ ἐπὶ Ταρράκωνα, ἀπὸ τε τῶν ἀναθημάτων τοῦ Πομπηίου διὰ τοῦ Ἰουγκκαρίου πεδίου καὶ Σετιτέρων καὶ τοῦ Μαραθῶνος καλουμένου πεδίου τῆς Λατίνης γλώττης, φύσιος πολὺ τὸ μέγεθος.

(1) PERICOT-OLIVA: **Actividades de la Comisaría provincial de excavaciones**. «Anales del I.E.G.» v. VII p. 362. Girona, 1952.

(2) «I malgrat ésser costum gairebé general anar a Hispània per terra, i havent una ruta ben coneguda si es vol anar per mar».

Alguns (dels indicetes) habiten els alts de la Pirene fins al monument de Pompeu, per on es va d'Itàlia a Hispània Ulterior i, abans que res, a la Bètica. Aquesta via en part s'apropa al mar, en part se n'allunya i això sobretot en la part occidental. La via va del monument de Pompeu a Tarraco pel Camp Joncari i Seterrae i el Camp del Maraton, que s'anomena així en llatí per criar-s'hi molt de fonoll.

Per tant, per localitzar el coll per on discorria el vial, hem de trobar primer els Trofeus de Pompeu, cosa gairebé impossible si ens volem fiar dels autors clàssics. No és que manquin referències ells, sinó que aquestes són en gran mesura ambigües. Per exemple, el mateix Estrabó (IV, 1,3) ens diu:

Ἐνιοὶ δὲ τὸν τόπον ἐν ᾧ ἔστί τὰ Πομπηίου τρόπαια ὄριον Ἰβηρίας ἀποφαίνουσι καὶ τῆς Κελτικῆς.

Alguns diuen que el lloc dels trofeus de Pompeu és el límit entre la Ibèria i la Gàllia.

També en el capítol IV del llibre III hi ha una notícia que possiblement va recollir Estrabó de Posidoni, autor d'una «Història de Pompeu», i que va viure fins a l'any 62 a. C.

Ἐντὸς δὲ τοῦ Ἰβηρος μέχρι Πυρηνῆς καὶ τῶν Πομπηίου ἀναθημάτων χιλίους καὶ ἑξακοσίους ὀικεῖν δὲ Ἔβη τανῶν τε θλίγους καὶ λοιπὸν τοὺς προσαγορευομένους Ἰνδολήτας, μεμερισμένους τέτραχα.

Des de l'Ebre fins al Pirineu i els Trofeus de Pompeu hi ha 1.600 estadis, i allí estan alguns dels Edetans, i en la resta els anomenats Indicetes, que estan dividits en quatre parts.

Salusti ens parla de les circumstàncies en què foren aixecats els Trofeus: **Pompeius devictis Hispanis Trophaea in Pyrenaei iuguis constituit** (3). Plini ens ho torna a repetir: **Excitatis in Pyrenaeo traphaeis, oppida DCCCLXXVI ab Alpibus ad fines Hispaniae Ulterioris in ditio-nem redacta victoriae suae adscripsit, et maiore animo Sertorium tacuit** (4). I més tard ens en parla en una frase dirigida a Pompeu: **Nonne illa similior tui est imago quam Pyrenaei iuguis imposituit?** (5).

Dió Cassi, en el 41, 34, 3 de la seva obra, referint-se a Cèsar diu:

οὗτος δὲ μέχρι Ταρρακόνης πλοίοις ἔκομίσθη· ἔντεθ-θεν δὲ διὰ τοῦ Πυρηναίου προχωρῶν Τρόπαιον μὲν οὐ-δέος ἐπ' αὐτοῦ ἔστησεν, ὅτι, μήδε τὸν τοῦτω ἤθετο, βωμὸν δὲ δὴ ἐκ λίθων ἑστώων συνακοδομημένον μέγαν οὐ πόρρω.

Ell es dirigí per mar a Tarraco. Des d'allí va anar pels Pirineus sense erigir cap trofeu en les seves comes, creient que Pompeu no havia guanyat cap bona reputació per haver-ho fet. Però aixecà un gran altar fet de pedres treballades, no lluny dels trofeus del seu rival.

O sigui que tots aquests autors l'únic que ens diuen és que els Trofeus de Pompeu s'aixecaven en algun coll dels Pirineus, però no sabem en quin d'ells. Potser, si seguim la topnímia i el que diu Marca (6), podrem dil·lucidar la qüestió.

Efectivament, ell sosté que el Portús no és altra cosa que aquest pas, que hauria conservat el nom des del temps en què els romans el «bajaren». Hauria estat, per a ells, la porta d'entrada a la Península; el coll o port de muntanya que feia a aquesta accessible als pobles de l'exterior. I d'ací vindria el seu nom de «Portus», que encara es conserva en l'actualitat.

Ja hem dit que la teoria segons la qual la via Augusta passava per aquest coll és molt vella. Els primers a defensar-la foren Marca i Pujades (7), i continuà vigent fins a finals del s. XIX en què aparegueren altres hipòtesis. Quasi totes elles coincideixen que el pas seria més a l'Est (coll de Maçana, coll de Banyuls). Però només la treballa dels Trofeus de Pompeu podria aclarir la qüestió.

Actualment l'arqueologia no pot aportar cap dada referent a aquest monument perquè res no se'n conserva. Però potser els erudits del segle passat o anteriors poden aportar quelcom que ajudi a dil·lucidar la qüestió, ja que ells estaven més a prop en el temps, de les restes (8).

(6) MARCA. **La Marca Hispànica**. París, 1680. Barcelona, 1965, pàg. 62.

(7) MARCA. Op. cit. PUJADES: **Crònica Universal de Catalunya**.

(8) La notícia més vella que coneixem és treta del diari de viatge de l'ambaixador venecià Segismondo Cavalli (1567). Diu el següent: **A dos millas subiendo, encontramos un lugar de dos casas que llaman La Closa, donde hay unos restos antiguos que dicen que antiguamente se llamaban Trophaea Pompeii**. MARQUÈS, J. M.: «Paso por Gerona de Segismondo Cavalli» (1567), a «Revista de Girona», 84, p. 329, 3.^{er} trim. de 1978.

(3) «Un cop vençuts els hispans, Pompeu posà uns trofeus al Pirineu».

(4) «Aixecats uns trofeus al Pirineu, hi va inscriure el nom de 876 ciutats sotmeses per la seva victòria, des dels Alps als confins de la Hispània Ulterior; però per la seva magnanimitat callà el nom de Sertori».

(5) «Per ventura no se t'assembla més la imatge que manares col·locar al congost del Pirineu?»

Botet i Sisó (9) ens diu que Henry, autor de la **Història del Rosselló**, opina que el monument estava enmig del coll del Portús i el de Panisars, on actualment hi ha el castell de Bellegarde. Allí hi havia una torre rectangular de 35 x 25 m. de planta i 17,5 m. d'alçada, en la qual hi hauria relleus i una làpida commemorativa. Aquesta torre esdevingué fortalesa en la qual els gots hi afegiren una torre més petita però més alta. Fou enderrocada per Vauban per a poder-hi construir el castell abans esmentat. Per a tenir una idea de com eren els Trofeus de Pompeu, pensem en els Trofeus dels Alps que, com és sabut, foren construïts a imitació dels primers (Fig. 1).



Figura 1. - Trofeu dels Alps construït l'any 7 a. C., a imitació del Trofeu de Pompeu Magne. (Fotografia cedida amablement per Maria J. Pena).

El mateix Henry diu que l'ara de Cèsar era una gran massa de pedres treballades, aixecada en l'Exclusa Alta. Els gots la van destruir per a la construcció de les fortaleses que defensaven el pas del Pirineu. «Encara avui dia, diu Botet i Sisó, es veuen restes romanes aprofitats com a material de construcció en edificis d'època posterior» (10).

(9) **BOTET I SISÓ:** De Gerona a França. «*Revista de Gerona*», v. II. Girona, 1878.

(10) **BOTET I SISÓ:** Op. cit. pàg. 70-80.

Les diferents hipòtesis esmentades anteriorment són molt ben sintetitzades en un treball de Golobardes, juntament amb la seva (11). Ell creu que el pas seria més a l'Est, ja que si la via passés pel Portús, aquesta hauria de fer un arc des de Narbona i trencaria el costum dels romans d'anar en línia recta. Però pensem que, si els romans mantenien la línia recta en els seus camins, era degut a la seva visió pràctica de les coses, i la línia recta és la distància més curta. Mes s'han de tenir en compte molts factors a l'hora de seguir una calçada, i un d'ells és el relleu. Suposem que, tant per als constructors com per als viants, és millor que el camí faci un arc i vagi per terreny obert i planer, en lloc de voler conservar obstinadament la línia recta circulant per turons i muntanyes —encara que baixes— amb els consegüents problemes de rieres torrencials i vegetació.

És per això que creiem justificat l'arc que descriu el camí en passar pel Portús, així com el que fa en passar per altres indrets que veurem més endavant. De fet, damunt el terreny no es nota massa aquest arc, degut a la seva extensió; en canvi, es notaria molt si passés més a l'Oest, degut al relleu.

Aquest mateix autor, Golobardes, insisteix que Estrabó diu que la via passava **a través** del Camp Joncari i no pel costat. Potser caldria fer algunes puntualitzacions. En primer lloc, Estrabó va escriure la seva obra sense haver vist mai la Península i basant-se en el que deien altres autors. Per tant, ell no podia tenir la seguretat que el camí passés pel mig o pel costat del Camp Joncari.

En segon lloc, l'adverbi *δια* es pot traduir per **a través de**, però també vol dir **per**, a part d'altres significacions. Aleshores, si agafem aquesta última traducció ens trobem que la via passa pel Camp Joncari; per tant, no ha de passar forçosament pel mig, sinó que pot discórrer pel costat on el terra seria més ferm. Afegim-hi que, encara que avui creiem saber on era el Camp Joncari, possiblement ningú no s'arriscaria a establir els seus límits occidentals.

ELS «ITINERARIA»

Són llarguíssimes llistes de **mansiones** amb la única indicació de les distàncies entre elles indicades en milles romanes, senyalant un seqüent de rutes entre diferents punts de l'Imperi. És clar que no és un catàleg de totes les rutes, sinó d'algunes d'elles, les més importants. S'està discutint encara si la seva confecció fou deguda a la iniciativa privada o si tenia alguna relació amb l'administració imperial; i si foren escrits per fins comercials o com a treball d'erudició. El que sí sembla probable és que els conservats fins ara siguin còpia d'un o dos **Itineraria** originals.

(11) **GOLOBARDES:** Las vías romanas en el Ampurdán, «*Ampurias*», 1948, p. 35.

Comencem exposant l'**Itinerari d'Antoni**, seguint l'exemple de la major part dels autors. L'exemplar que es conserva és del s. VII, però l'original podria ser de finals del s. III. La part que interessa diu:

Ad Pyreneum
Iuncaria mp. XVI
Gerunda mp. XXVII

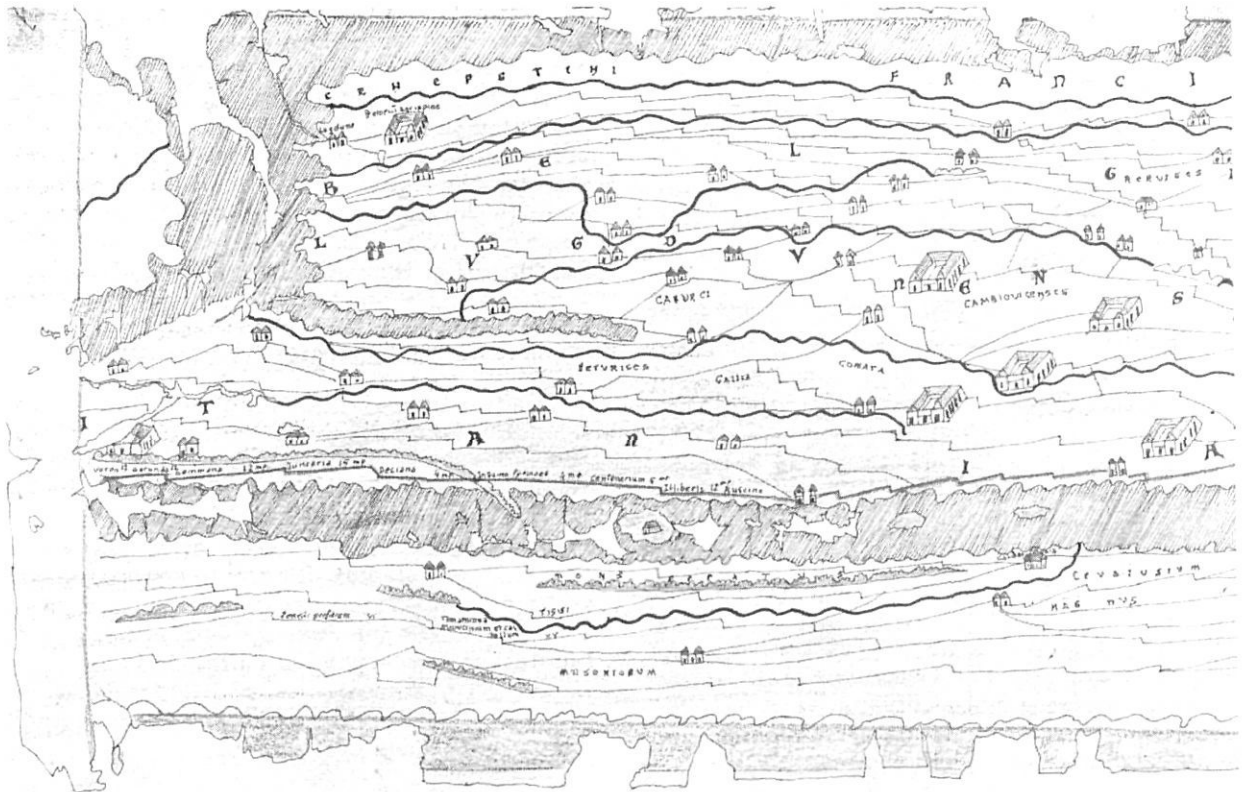
Summo Pyreneo
Iuncaria mp. XVI
Cinniana mp. XV
Aquis Vconia mp. XXVIII

El fet que repeteixi la ruta afegint-hi dues **mansiones** i omitint Gerunda, ha estat la causa que alguns autors pensessin que el camí es bifurcava en la part francesa i entrés a la Península per dos colls diferents. Però la comparació amb els altres **Itinerària** ens demostra el contrari.

Quant a la **Tabula Peutingeriana**, és de tots sabut que es tracta d'un mapa del s. XIII, còpia d'uns **Itinerària picta** que devien comprendre tot l'Imperi, amb els camins, **mansiones** i distàncies intermitges. De la part corresponent a Hispània només es conserva un fragment, que és precisament el que ens interessa, ja que va des del Pirineu a **Voconi** (Aquis Voccnis). (Fig. 2):

In Summo Pyreneo
Declana mp. IV
Iuncaria mp. XII
Cemuana mp. XV
Ce(ru)nda mp. XII
Voconi mp. XII.

En tercer lloc cal parlar del **Ravenate** o Anònim de Ràvena. Es tracta de un còdex del s. VII en el qual s'inclouen uns 300 rius i 5.300 ciutats. Sembla la còpia d'algun itinerari anterior, però sense que apareixin les distàn-



TAVLA PEUTINGERIANA

Figura 2. - "Tabula de Peutinger". El mapa no fa cap intent per assenyalar les dimensions i la situació dels distints accidents geogràfics. Els rius corren d'Est a Oest, el mar Mediterrani és una faixa lila. Malgrat tot, el mapa és molt precís en un aspecte: les distàncies entre les poblacions són exactes, la qual cosa indica que és un itinerari.

cies entre les **mansiones**. S'ha de fer notar que, tant el d'Antoni com el de Ràvena ens repeteixen l'itinerari. Però això no vol dir que sigui una còpia de l'anterior, ja que no suprimeix cap **mansió**.

Diciana	Pyreneum
Iuncaria	Deciana
Cinniana	Iuncaria
Gerunda	Ciniana
Aquis Voconis	Gerunda
	Aquis Voconis

Una còpia de l'**Anònim de Ràvena** és l'obra coneguda per **Guidonis Geographica**. El seu autor, Guido de Pisa, va escriure el 1119 sis llibres sobre matèries històriques i geogràfiques, copiant obres més antigues, entre elles el Ravenate. La part que ens interessa diu:

- 9 Iuncaria
- 10 Viniana
- 11 Gerundia
- 12 Aquis Buconis

El document més antic que es conserva per estudiar aquesta via són els **Vasos Apolinaris**. Són quatre vasos de plata de forma cilíndrica trobats a les Termes de Vicarello l'any 1852 els tres primers, i el 1863 el quart. A cada un d'ells hi ha escrit, a quatre columnes separades pel mateix nombre de pilars jònics acabats en capitells corintis, l'itinerari de Gades a Roma amb l'enumeració de 106 **mansiones** i les distàncies intermitges entre elles.

Hi ha petites diferències pel que fa al nom de les **mansiones** i algunes divergències en les distàncies. El quart vas és diferent, tant per la factura com pels caràcters, ja que la lletra és quasi cursiva. Semblen ésser del s. II i el seu contingut respecte a les nostres comarques és el que segueix:

Vas I	Vas II
Aquis Vocontis	Aquis Voconi
Gerundam XII	Gerunda XII
Cilniam XII	Cilniana XI
Iuncariam XV	Iuncaria XV
In Pyraeneum XVI	In Pyreneo XVI
Vas III	Vas IV
Aquis Voconis	Aquas Voconias
Cerunda XII	Gerunda XII
Cinniana XII	Cinniana X
Iuncaria XV	Iuncaria XII
In Pyrenaeo XVI	Summo Pyrenae XVI

Per simplificar-ho —i agafant la milla de 1.485 m.— podríem representar l'itinerari de la manera següent:

In Summo Pyreneo

a Deciana	4 mp.	5.940 m.
a Iuncaria	12 mp.	17.820 m.
a Cinniana	15 mp.	22.275 m.
a Gerunda	12 mp.	17.820 m.
a Aquis Voconis	12 mp.	17.820 m.

A partir d'aquí, el que cal fer és localitzar i situar aquestes **mansiones** d'acord amb les distàncies, els autors i les diferents restes arqueològiques aparegudes en cada zona. Començarem per Deciana, puix que la qüestió del Summum Pyreneum ja ha quedat prou clara a l'apartat anterior.

Nosaltres, com Marca, creiem que Deciana seria prop de l'actual poble de la Jonquera. Potser els fonaments d'aquest poble reposen damunt les parets enrunades de l'antiga Deciana. Però l'arqueologia no ens ho pot confirmar, ja que fins ara no s'ha practicat cap excavació en aquell indret.

D'altra banda, l'explicació que dona Marca del canvi del nom de Deciana pel de la Jonquera ens sembla molt plausible, ja que si seguim el camí de l'esdevingut amb Cartago Spartària —que es va quedar només en Cartago— i ho apliquem a Deciana Juncària, és possible que s'anulés el nom en lloc de l'adiectiu, i esdevingués la Jonquera. Heras de Puig, en el seu treball, ens diu que «en un mapa antiquo de España de la biblioteca del Palacio Episcopal, Iuncaria está marcado en Figueras, y el punto de la actual Jonquera está designado con el nombre de Decima» (12).

Quant a Iuncaria, que hom ha volgut identificar amb Figueres, cal fer notar que les proves aportades per a justificar-ho són mínimes, per no dir inexistents. En primer lloc, la làpida que porta Marca (13), situada a l'església de Sant Pere a Figueres no demostra res, ja que no és més que una làpida funerària que pot haver sortit de qualsevol indret d'allí al voltant. D'altra banda, sembla comunment acceptada la hipòtesi segons la qual la ciutat de Figueres va néixer d'un mercat medieval (14), independentment de l'antiga Iuncària que en aquells moments ja havia desaparegut.

(12) HERAS DE PUIG: **Las vías romanas en la provincia de Gerona**. «Rev. de Gerona», v. II, p. 301. Girona, 1882.

(13) MARCA. Op. cit., p. 220.

(14) ROVIRA I VIRGILI: **Història Nacional de Catalunya**, Barcelona, 1924.

En canvi, és molt més plausible la hipòtesi d'Heras de Puig que la situa en el lloc anomenat l'«Aigüeta», a pocs centes de metres de l'actual ciutat. Al segle passat havien aparegut en aquell lloc gran quantitat de restes romanes, des de tégules i àmfores (fragments), a restes de sarcòfegs. Arqueològicament, aquells són els terrenys més fèrtils de l'entorn de Figueres; pensem també en el que ens diu Heras de Puig en la cita abans esmentada.

La «mansio» que presenta greus problemes de localització és Cinniana. Molts han estat els investigadors que han intentat de situar-la (15), però el seu treball no ha anat més enllà de la hipòtesi en no poder aportar suficients restes materials de la seva existència. Dintre d'un espai molt ampli, se l'ha situada en diferents punts que només tenen en comú entre ells la distància de 15 mp. que la separa de la zona de Figueres; i sovint aquests indrets són lluny del lloc per on passava la via romana segons les diferents hipòtesis.

Nosaltres creiem que es trobaria prop de Raset, veïnat de Cervià de Ter, o potser més al Nord d'aquest lloc. Marca ens diu que «passat el Clodià (...) es presenten les ruïnes d'una població més gran; encara hi ha allí un poblet no despreciable (...) anomenat Cervianum en els documents antics, i actualment Cervià» (16).

No és estrany que ell situï les ruïnes a Cervià, puix que el veïnat de Raset, com havíem dit, pertany a aquest municipi. De fet en tota l'àrea hi ha nombrosos vestigis romans. A part d'una villa, tenim notícia d'un forn que fou destruït fa pocs anys, tan punt es va trobar. També es trobaren restes de parets i ceràmica romana en obrir-se un rec per a conducció d'aigües a Raset. Malauradament les restes foren enterrades sense poder ésser estudiades degudament, i la ceràmica anà a parar a mans de particulars.

Com veiem, no són pocs els factors que inciten a situar Cinniana en aquest punt. Però noves dades, de no menys pes, ofereixen una altra alternativa.

En primer lloc, la distància entre Raset i Girona difereix sensiblement de la donada pels **Itinerària**. Una vegada seguit i assenyalat el camí damunt un mapa 1:50.000, el varem mesurar seguint detalladament el seu recorregut. El resultat va ser que la distància de 12 mp. (17.820 m.), que segons aquestes fonts hi havia des de Gerunda a Cinniana, ens assenyalava un punt situat al Nord de Raset; i des d'ací fins a l'indret on havíem situat l'uncaria hi ha 15 mp justos.

(15) BOTET I SISÓ, CONSTANS, JUANDÓ ARBOIX, PELLA I FORGAS..., només per citar-ne alguns.

(16) MARCA. Op. cit., p. 222.

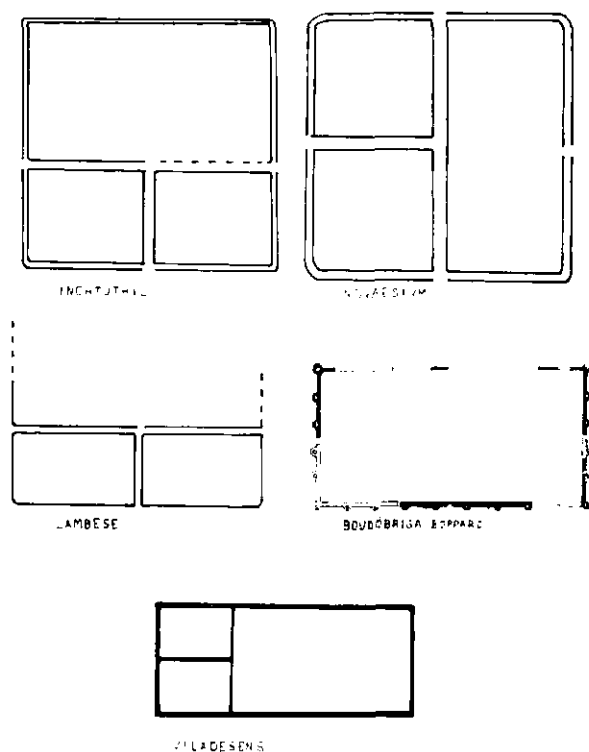
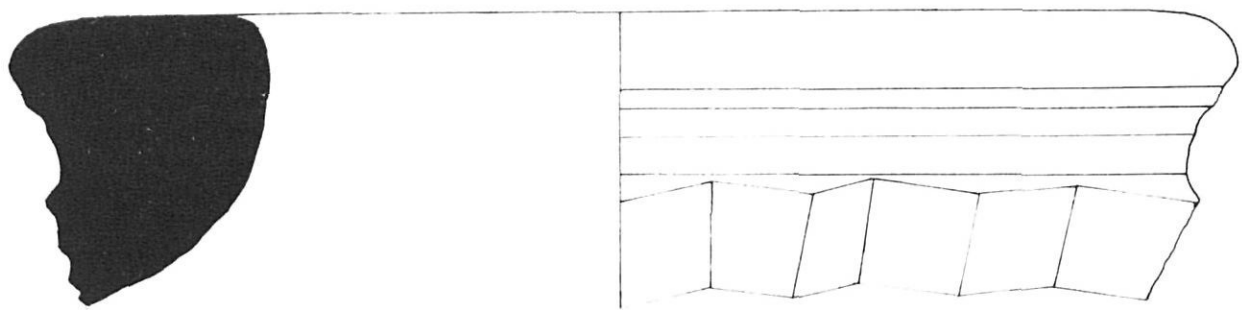


Figura 3. - Planta de quatre campaments romans comparats amb l'estructura de la Plana (Viladasens). Els tres primers amb una longitud aproximada de 400 m. i els dos darrers, d'uns 250 m.

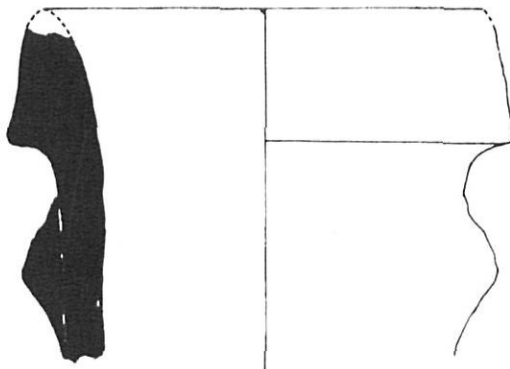
Evidentment, aquest fet per ell sol no era motiu suficient per creure que Cinniana es trobava en dit lloc. Però la casualitat va voler que investigant fotografies aèries a la recerca de possibles jaciments, ens trobéssim amb una estructura diferent de la que havíem vist fins aquells moments, i estava situada precisament en aquell punt.

Es tracta d'un gran rectangle amb tres divisions interiors assentat en un camp que sobresurt bastant dels altres que l'envolten. Les úniques estructures que hem trobat semblants corresponen a campaments romans, i les dues línies que el divideixen en tres parts tenen el seu paral·lel en el **Cardo** i **Decumanus** d'aquests. Però les mides del que ens interessa (250 x 75 m. aprox.) són inferiors a les d'un campament normal. D'altra banda, en ser molt més llarg que ample, també fa que dubtem a classificar-lo com a tal; és clar que la seva forma pot estar molt condicionada pel terreny (figura 3).

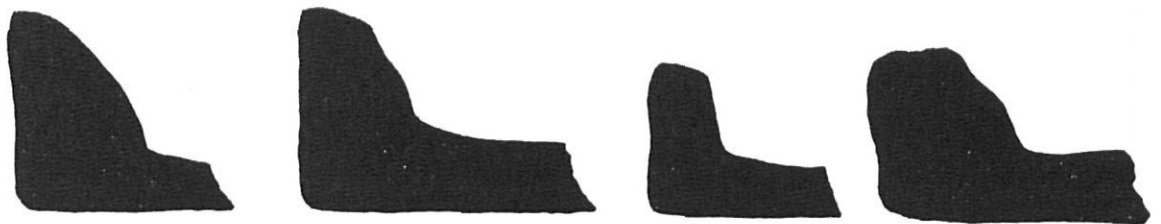
Una altra possibilitat és que es tracti d'una gran villa rústica semblant a les construïdes al Nord de la Gàl·lia a principis de l'Imperi. D'ésser així, es veuria confirmada la idea de Roldán Hervàs, segons la qual l'acabament «ana» es



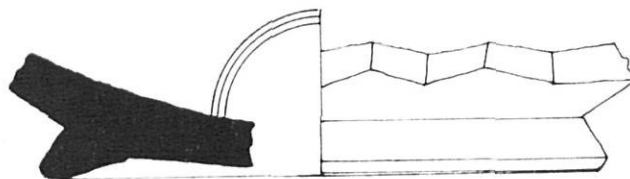
0 2 4 6 8 10 cm



0 2 4 6 8 10 cm



0 2 4 6 8 10 cm



0 1 2 3 4 cm

Figura 4. - Material trobat superficialment a la Plana (Viladasens). De dalt a baix: boca de dolium", àmfora, diferents tipus de "Tegulae" i una base de campaniana B.

refereix en aquest cas a un **praedium** propietat d'un **Cinnius** (17).

Ja per acabar, només ens resta dir que havent recorregut aquell indret, hem trobat molts fragments de tègula, algun d'àmfora republicana, dolium, Campaniana B, T.S. Aretina i Clara A, fragments de ferro i restes de paviment. Tots aquests materials són superficials; els de la part Nord presenten senyals d'haver estat sotmesos al foc. De totes maneres, no es poden apreciar estructures (Fig. 4).

Respecte a Gerunda i Aquis Voccnis, no creiem necessari de parlar-ne, puix que ja és prou coneguda la seva situació, i altres investigadors han estudiat, amb més profunditat i deteniment que nosaltres, aquestes dues ciutats.

DOCUMENTS EPIGRÀFICS

Entenem com a tals les inscripcions sobre pedra i els miliaris, puix que els vasos de Vicarello ja els hem estudiats a l'apartat dedicat als **Itineraria**.

En primer lloc cal esmentar dues inscripcions que publica Marca. Les dues parlen de la restauració de la via que anava des d'Itàlia a la Bètica. La primera, treta de Grutter CXLIX (18) diu així:

Viam superiorem Coss. tempore incho. et multis locis intermissam pro dignitate imperii latinorem longioremq. Gadeis usque perduxit (19).

La segona també és de Grutter (CLVIII), i diu el següent:

Galienus Imp. Caes. Aug. clemens, pius, urbe aedif. restaur. ad bonum Ital Gal. Hisp. publicum conversus, hoc iter varie per provinc. interrupt. imperavit (20).

(17) ROLDAN HERVAS: *Itineraria Hispana*, p. 231. Madrid, 1975.

(18) GRUTTER és l'autor del primer «Corpus» d'inscripcions gregues i llatines. Fou publicat a Heidelberg l'any 1603 amb el llarguíssim nom de **Inscriptiones antiquae orbis Romani in corpus absolutiss(imum) redactae cum indicib(us) XXV, ingenio ac cura Iani Gruteri: auspiciis Ios. Scaligeri ac M. Velseri. Accedunt notae Tyronis Ciceronis l. ac Senecae**. Comprèn més de 12.000 inscripcions, algunes copiades de l'original i altres de manuscrits. Fou una obra bàsica només substituïda pel CIL. El seu defecte és la gran quantitat de falses inscripcions, exemple de les quals és la primera que citem. Hi ha un bon estudi d'aquest llibre a: CALABI, I. **EpiGRAFIA Latina**. I. E. Cisalpino, Milán, 1974³.

(19) «Per dignitat de l'Imperi, perllongà fins a Gades, fent-la més llarga i més ampla, la via Cossetana, començada feia temps i interrompuda en molts llocs».

(20) «Galliè emperador Cèsar August, clement, piadós, restaurà diversos edificis a Roma i, mirant pel bé públic d'Itàlia, de la Gàl·lia i Hispània, ordenà que fos reparada aquesta via en diversos llocs de les províncies».

Poca cosa poden aportar aquestes inscripcions a l'esclariment del que veritablement ens interessa. El que sí podem dir és que, pel text, la primera és falsa, i la segona pertany segurament a un miliari. A part d'això, l'únic que en podem deduir és que hi havia un camí més antic (probablement la via Augusta), que fou apartat per causa de les males condicions en què es trobava. Aquesta seria una de les moltes vegades que fou adobada la calada; una altra reparació fou la que ordenà Maximinus el 238.

Passem ara a veure quelcom tan important com són els miliaris. I són importants perquè ells ens confirmen el pas de la via pel lloc on es trobaren.

Els dos primers foren trobats a Palau Sacosta, al Sud de Girona. El primer estava enterrat a 160 cm. i el segon a 220 cm. Aquest primer porta el núm. d'inventari 551 del Museo Arqueològic Provincial; és de pedra sorrenca i incomplet; la inscripció és il·legible pel desgast. La seva alçada és de 157 cm., dels quals 80 són de la part inferior o sòcal, de forma prismàtica, i 77 cm. pertanyen a la part superior cilíndrica. El diàmetre d'aquest cilindre és de 55 cm.

El segon miliari, amb el núm. d'inventari 549, també és de pedra sorrenca i la seva alçada és de 265 cm. El sòcal, de 75 cm. d'altura, és de forma rectangular, i la part superior cilíndrica amida 190 cm. d'alçada per 55 cm. de diàmetre. En el cilindre hi ha una inscripció molt mal conservada situada damunt d'una anterior esborrada. La superior diu:

DN CONSTANTI
NOBL. E. L. TESSIMO
CAESARI
NO
I IO
OR ISSIMO
..... CAES
XV
N.E.
VIA AUGUSTA
XLVIII

Creiem interessant de fer dues puntualitzacions respecte al text d'aquest miliari que ens poden ajudar a aclarir el fet que es trobés junt amb l'altre, cosa il·lògica, ja que se suposa que haurien d'estar separats per una milla (1.485 metres). La qüestió és que si aquesta xifra que hi apareix (XLVIII) és la distància entre el miliari i el Summo Pyreneo, el primer hauria estat desplaçat des del Sud, apropant-lo cap a Girona. Diem això basant-nos en les distàncies que donen els diferents itineraris, les quals són, entre Gerunda i el cor del Pirineu, 43 milles en uns, o 42 en altres. Per tant, la xifra que hi apareix, 48 milles, podria indicar aquest des-

plaçament. Recordem que el miliari ja presentava una inscripció que fou esborrada a fi de poder-lo reutilitzar.

El tercer miliari (núm. Inv. 1.704) fou trobat a Sarrià de Ter al costat del pont. També és de pedra sorrenca i té una alçada de 152 cm. amb un diàmetre de 58 cm. És incomplet i la inscripció és difícil de llegir. El text és el següent:

IMPE. CAES. C. IVL. VERVS
MAXIMVS. P. F. AVG.
GERMANIC. MAX. DAC. MAX
SARMAT. MAX. PONTF. MAX
TRIBVN. POTESTATIS. V
IMP. VII. P. COS. PROCOS
ET. C. IVL. VERVS. MAXIMVS
NOBILISSIMVS. CAES. GERMANIC MAX
DAC. MAX. SARMAT. MAX
PRINCEPS. IVVENTVTIS. FILIUS
D. N. IMP. C. IVL. VERI. MAXI
MINI. VIAS. ET. PONTES

TEMPORE VETUSTATIS CON
LAPSOS RESTITUERE PRAECEPERVNT
CVR. Q. DECIO. LEG. AVGG. PR. PR. C V

«L'emperador Cèsar Caio Vero Maximini, piadós, afortunat, Germànic Màxim, Dàcic Màxim, Sarmàtic Màxim, Pontífex Màxim, revestit per 5.^a vegada de la tribunícia potestat i de la imperial per 7.^a vegada, Pare de la Pàtria, cònsol, procònsol. I Caio Juli Vero Màxim, nobilíssim Cèsar, Germànic màxim, Dàcic màxim, Sarmàtic màxim, príncep de la joventut, fill de nostre senyor Caio Juli Vero Maximini, piadós, afortunat, august, manaren restaurar les vies i els ponts enrunats de tan vells, tenint cura de les obres Quint Deci, legat augustal, propretor, varó claríssim».

El podem datar cap a l'any 238 de la nostra Era. I com ja havíem dit, respon al pla d'arranjament de vies que va ordenar Maximini en tota Hispània i en altres províncies de l'Imperi (21).

(21) Coneixem les inscripcions de 22 miliaris amb el mateix text, trobats arreu d'Espanya, a part de 4 apareguts a la Gàl·lia Narbonesa.